

ПРАВО НА СПАДКУВАННЯ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ БЕЗ ПЕРЕБУВАННЯ У ШЛЮБІ

INHERITANCE RIGHT OF A MAN AND A WOMAN, LIVING AS A FAMILY WITHOUT MARRIAGE

Надієнко О.І., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
Національний університет «Запорізька політехніка»

Воронова О.В., к.ю.н., доцент,
професор кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права
Класичний приватний університет

Стаття присвячена дослідженню сучасного наукового розуміння та стану законодавчого регулювання такого соціального явища в Україні, як проживання чоловіка і жінки однією сім'єю без перебування у шлюбі та права на спадкування за законом як його юридичного наслідку. Встановлено, що зазначене явище є достатньо поширеною формою організації сімейного життя у сучасній Україні, спрямованою на реалізацію права людини на особисту свободу. Категорії «сімейне життя» та «сім'я» закріплюються у Конституції України. Аналіз стану регулювання цивільним і сімейним законодавством відносин, у тому числі спадкових, що виникають у зв'язку із проживанням чоловіка та жінки однією сім'єю без перебування у шлюбі, дає змогу зробити висновок про його неповноту. Підкреслюється недостатність наукових публікацій з означеної проблематики.

Порівнюються закріплені на законодавчому рівні форми організації сімейного життя чоловіка та жінки як перебування у шлюбі та не перебування у шлюбі. Авторами наводяться міркування понятійного характеру, спрямовані на покращення наукового розуміння союзних форм організації сімейного життя чоловіка та жінки. Також обґрунтовуються авторські пропозиції щодо вдосконалення низки тематичних термінів, що використовуються в законодавстві.

Звертається увага на посилення тенденції зростання кількості осіб, які не перебувають у шлюбі та потребують судового захисту своїх прав, зокрема, права на спадкування. Досліджуються проблемні аспекти судового захисту права спадкоємця на спадкування, який проживав із спадкодавцем однією сім'єю без шлюбу. Зокрема, наголошується, що факт проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу встановлюється виключно судом у порядку окремого провадження на підставі відповідного звернення заявника, який є єдиним спадкоємцем, що претендує на спадщину. Із посиланням на висновки Верховного Суду, викладені ним у відповідних постановках, наводяться основні умови, необхідні для встановлення у судовому порядку факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Доводиться авторська позиція про безпідставність залучення судом органу місцевого самоврядування як зацікавленої особи до участі у справах вказаної категорії, оскільки такі справи стосуються сімейних відносин.

Ключові слова: встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без шлюбу, непереходження у шлюбі, право на спадкування за законом, проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без шлюбу, сімейне життя, сім'я.

The article is devoted to the study of modern scientific understanding and the state of legislative regulation of such a social phenomenon in Ukraine as the residence of a man and a woman in one family without marriage and the right to inherit by law as its legal consequence. It is established that this phenomenon is a widespread form of family life in modern Ukraine, headed at the exercise of the right to liberty. Categories such as "family life" and "family" are enshrined in the Constitution of Ukraine. An analysis of the regulation of civil and family law relations, including hereditary, arising in connection with the residence of a man and a woman in one family without being married, allows us to conclude that it is incomplete. The insufficiency of scientific publications on this issue is emphasized.

The legally established forms of organization of family life of a man and a woman as being married and not being married are compared. The authors present conceptual considerations aimed at improving the scientific understanding of the union forms of organization of family life of men and women. The author's proposals to improve a number of thematic terms used in the legislation are also substantiated.

Attention is drawn to the growing trend of the number of persons who are not married and need judicial protection of their rights, in particular, the right to inherit. Problematic aspects of judicial protection of the right of the heir to the inheritance, who lived with the testator in the same family without marriage, are investigated. In particular, it is emphasized that the fact that a man and a woman living in the same family without registration of marriage is established exclusively by the court in a separate proceeding on the basis of the relevant application of the applicant, who is the sole heir claiming the inheritance. With reference to the findings of the Supreme Court set out in the relevant rulings, the basic conditions necessary to establish in court the fact of residence of a man and a woman in one family without registration of marriage are given. The author's position on the groundlessness of the court's involvement of a local self-government body as an interested person in participation in cases of this category is proved, as such cases relate family relations.

Key words: establishing the fact of man and woman living in the same family without marriage, unmarried, the right of inheritance by law, man and woman living in the same family without marriage, family life, family.

Вступ. На сьогодні проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без перебування у шлюбі в Україні є достатньо поширеною формою організації сімейного життя, спрямованою на реалізацію права на особисту свободу. Але положення актів чинного вітчизняного сімейного законодавства не містять достатньої правової регламентації зазначеного суспільного явища. Наукові розвідки щодо спадкування чоловіка та жінки, які мешкали однією сім'єю без перебування у шлюбі, здійснювали такі вчені, як В.В. Валах, Ю.О. Заїка, В.В. Круковес, Ю.О. Мельниченко, Ю.Д. Притика, Б.В. Санін, О.І. Сафончик, В.І. Труба, Н.В. Фомічова та інші науковці. Серед вітчизняних дисертаційних досліджень, в яких останнім часом досліджувалися окреслені питання, можна назвати

роботи Ю.О. Мельниченко «Матеріальні та процесуальні аспекти фактичних шлюбних правовідносин» (2020 р.) [1], О.І. Сафончик «Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика» (2018 р.) [2] та В.І. Труби «Поняття та загальна класифікація сімейних відносин» (2020 р.) [3]. Проте кількість наукових публікацій із цієї проблематики все ще залишається недостатньою. Стаття присвячена дослідженню сучасного наукового розуміння та стану законодавчого регулювання такого соціального явища в Україні, як проживання чоловіка і жінки однією сім'єю без перебування у шлюбі та права на спадкування за законом як його юридичного наслідку. У зв'язку зі зростанням практичної необхідності реалізації такими особами права на спадкування, актуалізується доцільність огляду стану

захисту їхніх прав та законних інтересів під час розгляду судами справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

Вклад основного матеріалу. В Україні на конституційному рівні гарантується, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ч. 1 ст. 32 Основного Закону). Сім'я охороняється державою, а засади регулювання сім'ї визначаються виключно законами України (ч. 3 ст. 51, п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України). Сімейне життя – це особисті майнові та немайнові відносини між подружжям, іншими членами сім'ї, яке здійснюється на засадах, визначених у Сімейному кодексі України (далі – СК): кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя (ч. 4 ст. 4); ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України (ч. 5 ст. 5); регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя (ч. 4 ст. 7) тощо. Важливим конституційно-правовим принципом для розуміння сутності сімейного життя в Україні є положення про неможливість визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сфері особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо. Право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розвитку людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб (абзаци 3, 4 підпункту 3.1. пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012).

Отже, кожна людина має право самостійно обирати форму створення сім'ї. У зв'язку із викладеним порівняємо закріплені на законодавчому рівні такі форми організації сімейного життя чоловіка та жінки, як перебування у шлюбі та непереходження у шлюб.

Так, сім'єю є соціальний інститут і союз конкретних осіб (ч. 2 ст. 1 СК), первинний та основний осередок суспільства (ч. 1 ст. 3 СК). Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (ч. 2 ст. 3 СК). Законом визначено, що особа, яка досягла шлюбного віку, має право на створення сім'ї (ч. 1 ст. 4 СК), а шлюбний вік для чоловіків та жінок встановлюється у вісімнадцять років (ч. 1 ст. 22 СК). Доречність використання законодавцем терміна «шлюбний вік» при встановленні моменту виникнення в особи права на створення сім'ї у контексті досліджуваних нами союзних форм організації сімейного життя чоловіка та жінки викликає певні сумніви. На нашу думку, застосування вказаного терміна є вдалим лише стосовно шлюбної форми. Щодо позашлюбної форми виникає закономірне питання, чи мають право на створення сім'ї, наприклад, особи, які досягли сімнадцятирічного (дошлюбного) віку, чи у випадку, коли одна з них досягла вісімнадцяти років? Вважаємо, що мають. Цей висновок узгоджується із положенням ст. 271 СК, яким визначається обов'язок особи утримувати іншу особу, з якою вона проживала однією сім'єю до досягнення повноліття. Для охоплення обох досліджуваних форм доцільнішим буде використання терміна «повноліття», що міститься у СК та Цивільному кодексі України (далі – ЦК). Так, положеннями основного акта цивільного законодавства України встановлено, що повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття), а у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу (ч. 1, абзац 1 ч. 2 ст. 34 ЦК).

Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану (ч. 1 ст. 21 СК). У вказаному законодавчому визначенні шлюбу зазначені дві формальні ознаки – союз осіб різної статі та його легалізація, тобто офіційне визнання державою юридичного статусу подружжя, що породжує певні юридичні наслідки, встановлені законом. Із моменту реєстрації зазначеного сімейного союзу у державному органі між чоловіком і жінкою виникають шлюбні правовідносини, права та обов'язки подружжя. Проте у законодавчому визначенні поняття шлюбу не наведені його суттєві ознаки.

Визначення поняття позашлюбної форми на законодавчому рівні відсутнє. Натомість вказана форма визначається ознаками, що містяться у нормативно-правових конструкціях чинного законодавства України: «особи, які проживають однією сім'єю» (ч. 2 ст. 2 СК), «проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу» (ч. 2 ст. 21 СК), «жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі» (ч. 1 ст. 74 СК), «жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали однією сім'єю» (ч. 1 ст. 91 СК); «особам, які проживали з нею однією сім'єю» (ч. 2 ст. 1168 ЦК), «особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю» (ч. 1 ст. 1264 ЦК), «спадкоємці, які <...> проживали разом із спадкодавцем однією сім'єю» (ч. 1 ст. 1279 ЦК); «проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу» (пункт 5 ч. 1 ст. 315 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК)) тощо.

Деякі науковці, зокрема, О.І. Грічук, Т.С. Кириченко, С.М. Лепех, О.І. Сафончик, О.В. Старчук, О.А. Теличко [4–9] для позначення проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без перебування у шлюбі використовують термін «конкубінат». Ми вважаємо, що поняття конкубінату не може використовуватися для розуміння зазначеного сімейно-правового інституту, що існує в Україні, у зв'язку із наступним. Поняття конкубінату (лат. *concubinatus* – співжиття, від *concupio* – лежу разом) у Давньому Римі трактувалося як легалізований (дозволений) позашлюбний союз, а саме тривале співжиття чоловіка та жінки, вільних від шлюбних обов'язків на підставі голої угоди (лат. *nudus consensus*). Інститут конкубінату у республіканський період виник як відповідь на заборону римським правом укладати законні шлюби між різними категоріями населення держави. Конкубінат був позбавлений таких ознак традиційного давньоримського шлюбу, як «повне життєве спілкування між чоловіком і жінкою» (лат. *affectio maritalis*) та «знаки уваги до шлюбного партнера» (лат. *honor matrimonii*). При такому союзі між чоловіком і жінкою не виникали майнові та особисті немайнові права, у тому числі, право на спадкування. Внаслідок цього конкубінат розглядався як неповноцінний шлюб (лат. *inaequale coniugium*).

Аналіз наведених вище законодавчих норм дає підстави для висновку про те, що шлюбна та позашлюбна форми являють собою союзні форми організації сімейного життя чоловіка та жінки, а сім'я, створена на їх підставі, характеризується тотожними ознаками: спільним проживанням, пов'язаністю спільним побутом, наявністю взаємних прав та обов'язків. Слід зазначити, що ні ЦК, ні СК не містять визначення поняття «сімейне життя». У розумінні ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та з огляду на прецедентну практику Європейського суду з прав людини поняття «сімейне життя» охоплюється існуванням сімейних зв'язків як між чоловіком та жінкою, які перебувають у шлюбі, так і між тими, які не перебувають у шлюбі. У регулюванні сімейних відносин О.А. Явор шлюбну форму уналежнює до фактів-станів, що виникають лише після їх державної реєстрації, а позашлюбну – до фактів-станів, наявність яких фіксується уповноваженим органом постфактум [10, с. 31]. О.І. Сафончик зазначає, що відносини у позашлюбній формі, які нею

називаються «квазішлюбні правовідносини», мають бути уналежені до юридичних станів [6, с. 58].

Терміносполучення «жінка та чоловік» законодавець використовує: 1) для розрізнення осіб за статтю (ст. 21 СК); 2) для позначення учасників шлюбної форми організації сімейного життя (ч. 1 ст. 21 СК); 3) для позначення учасників позашлюбної форми організації сімейного життя (ч. 2 ст. 21 СК); 4) для позначення суб'єктного складу у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї (ч. 6 ст. 7 СК). Також для позначення осіб як суб'єктів шлюбної форми використовується терміносполучення «дружина та (або) чоловік» (абзац 2 ч. 2 ст. 3, ч. 1 ст. 42, ч. 1 ст. 43, ст. 49–56 СК тощо). Крім того, обидва учасники шлюбу позначаються терміном «подружжя» (ч. 2 ст. 2, ч. 1 ст. 27, ч. 1 ст. 36, ч. 2 ст. 54 СК та ін.), а один із його учасників – терміном «один (другий) з подружжя» (ч. 1 ст. 53, ч. 3 ст. 54, абзац 2 ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58 СК тощо). Вважаємо, що з метою досягнення термінологічної однозначності для позначення обох суб'єктів шлюбної форми доцільно використовувати лише термін «подружжя», а для позначення одного із них – термін «один (другий) з подружжя».

Чоловік і жінка, які проживають спільно без перебування у шлюбі, створюють сім'ю на підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства (ч. 4 ст. 3 СК). Вони проживають однією сім'єю, тобто є членами сім'ї та учасниками сімейних відносин (ч. 3 ст. 2 СК). Смерть одного із суб'єктів позашлюбної форми є підставою припинення цих правовідносин. Припинення зазначених правовідносин не засвідчується державою.

Ст. 16 Європейської соціальної Хартії Ради Європи від 3 травня 1996 р., ратифікованої Україною із заявами Законом України № 137-V від 14 вересня 2006 р., визначає, що сім'я як головний осередок суспільства має право, в тому числі, на правовий захист. Встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу здійснює виключно суд у порядку окремого провадження. Заявником у зазначеній категорії справ може бути лише особа, яка є єдиним спадкоємцем. Звернення заявника до суду із відповідною заявою про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без перебування у шлюбі має для нього юридичне значення. Встановлення цього факту у судовому порядку надає можливість особі отримати прийняту нею спадщину шляхом реалізації свого права на спадкування за законом у четверту чергу. Набрання ж законної сили судовим рішенням створює всі необхідні умови, передбачені законом, для оформлення такою особою спадщини. Слід зазначити, що особа, яка проживала спільно із спадкодавцем, але перебувала у шлюбі з іншою особою, не належить до спадкоємців четвертої черги. З урахуванням положень ст. ст. 1261–1265 ЦК, якими встановлюється п'ять черг спадкування за законом, Н.В. Фомічова вказує, що підставою виникнення спадкових правовідносин для кожного із спадкоємців є не один юридичний факт, а їхня сукупність – юридичний склад [11, с. 459].

Під час розгляду судами справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу проблемним для деяких суддів залишається питання необхідності залучення органу місцевого самоврядування як зацікавленої особи. Вважаємо, що залучення до розгляду судом органу місцевого самоврядування як зацікавленої особи є безпідставним у зв'язку з викладеним нижче. Згідно з ч. 1 ст. 293 ЦПК, окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Цивільний процесуальний закон у разі окремого провадження (Розділ IV ЦПК) розмежує, зокрема,

справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення (пункт 5 ч. 2 ст. 293 ЦПК) та справи про визнання спадщини відумерлою (пункт 8 ч. 2 ст. 293 ЦПК). Так, розгляд судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення (зокрема справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу – пункт 5 ч. 1 ст. 315 ЦПК) визначено Главою 6 Розділу IV ЦПК, а справ про визнання спадщини відумерлою – Главою 9 Розділу IV ЦПК. Верховний Суд у постановках від 15 квітня 2020 р. у справі № 302/991/19, провадження № 61-1128св20, від 27 січня 2021 р. у справі № 643/4223/19, провадження № 61-21361св19, від 10 лютого 2021 р. у справі № 725/3535/18, провадження № 61-17952св19, дійшов висновку, що юридичні факти можуть бути встановлені лише для захисту, виникнення, зміни або припинення особистих чи майнових прав самого заявника.

У справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу встановлюються обставини, що свідчать про реальність сімейних відносин між ними, тобто факт існування сім'ї (постанови Верховного Суду від 17 червня 2020 р. у справі № 755/18012/16, від 30 жовтня 2019 р. у справі № 643/6799/17). Пунктом 6 Рішення Конституційного Суду України від 3 червня 1999 р. № 5-рп/99 встановлено, що до членів сім'ї належать особи, які постійно мешкають разом та ведуть спільне господарство. Ними можуть бути не тільки близькі родичі, а й інші особи, які не перебувають у безпосередніх родинних зв'язках. Обов'язковою умовою для визнання їх членами сім'ї є факт спільного проживання, ведення спільного господарства, наявність спільних витрат, купівлі майна для спільного користування, участі у витратах на утримання житла, його ремонт. Таким чином такі справи стосуються сімейних відносин. Верховний Суд у постанові від 27 січня 2021 р. у справі № 643/4223/19, провадження № 61-21361св19 дійшов висновку, що у справах окремого провадження про встановлення факту родинних відносин (за аналогією – факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу) для прийняття у подальшому спадщини мова йде лише про наявність чи відсутності факту родинних (сімейних) відносин та його доведеність, оскільки інших спадкоємців, крім заявника, спадкодавець не має, а спір про право між заявником та органом місцевого самоврядування на цьому етапі відсутній. Встановлення цього факту не пов'язується з наступним вирішенням спору про право. Аналогічний по суті висновок міститься у постановках Верховного Суду від 10 лютого 2021 р. у справі № 725/3535/18, провадження № 61-17952св19, від 30 червня 2020 р. у справі № 640/9847/19, провадження № 61-1365св17, від 3 липня 2019 р. у справі № 591/1590/16-ц, провадження № 61-18018св18. Відповідно до ч. 1 ст. 1277 ЦК у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно – за його місцезнаходженням, зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою. Верховний Суд у постанові від 5 грудня 2018 р. у справі № 127/2246/15-ц, провадження № 61-4796св18 щодо застосування ч. 1 ст. 1277 ЦК дійшов правового висновку, що наявність спадкоємців виключає обов'язок органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою. Верховний Суд вказав, що під час вирішення питання про встановлення факту проживання певної особи зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини, що, відповідно, надає такій особі право на спадкування за законом у четверту чергу після смерті спадкодавця, наявність спадкоємців з огляду на вимоги статті 1277 ЦК виключає можливість визнання спадщини відумерлою.

У постанові від 7 квітня 2021 р. у справі № 182/6808/18, провадження № 61-16119св20, Верховний Суд зазначив, що твердження про те, що спірне майно може бути визнане відумерлою спадщиною та перейти у власність територіальної громади на підставі статті 1277 ЦК, є припущенням. Суд дійшов висновку, що відсутність свідочтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину (ч. 3 ст. 1296 ЦК), право на спадщину є майновим правом спадкоємця, юридичний факт виникнення якого пов'язаний з часом її прийняття. Якщо особа звернулася до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини, вважаючи себе спадкоємцем, то майно, що входить до спадкової маси, не може бути визнане відумерлою спадщиною.

Верховний Суд у постанові від 14 березня 2019 р. у справі № 523/16155/17, провадження № 61-2560св19 дійшов правового висновку, що аналіз статті 1277 ЦК дає підстави стверджувати, що для набуття майном статусу відумерлого, по-перше, необхідна відсутність спадкоємців, або ж їх відмова від прийняття спадщини. По-друге, звернення органу місцевого самоврядування до суду з відповідною заявою після спливу одного р. з часу відкриття спадщини. І, по-третє, статус відумерлого майна повинен бути встановлений відповідним судовим рішенням. Лише за наявності хоча б однієї з вказаних умов, відсутності прямих спадкоємців, орган місцевого самоврядування набуває права звертатися до суду та брати участь в справах щодо спадкування. Також Суд зазначив, що права органу місцевого самоврядування в контексті ст. 1277 ЦК не порушуються, учасником спадкових правовідносин він не виступає та, відповідно, підстави для звернення до суду з апеляційною скаргою відсутні.

У постанові від 16 грудня 2020 р. у справі № 408/154/19-ц, провадження № 61-16397св19, Верховний Суд щодо застосування ст. 1277 ЦК та ст. 338 ЦПК вказав, що аналіз зазначених норм матеріального та процесуального права дає підстави дійти висновку, що відумерлою є спадщина, визнана як така на підставі встановлення судом існування (чи не існування) кількох юридичних фактів: факт смерті спадкодавця, відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від спадщини, не прийняття спадкоємцями спадщини чи відмова від її прийняття, дотримання органом місцевого самоврядування відповідної процедури. Суд зазначив, що заявник у справі про визнання спадщини відумерлою – це особа, в інтересах якої в суді порушується справа про підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваного права на спадщину, необхідних

для реалізації нею майнових прав, без судового підтвердження яких вона позбавлена можливості здійснити ці права. Отже, набуття права власності на відумерлу спадщину територіальною громадою можна розглядати як правовий засіб, що слугує досягненню визначеності у відносинах власності на засадах справедливості.

Таким чином, під час розгляду судом у порядку окремого провадження заяви єдиного спадкоємця про встановлення факту його проживання зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини, орган місцевого самоврядування не може брати участі у справі як зацікавленої особа у зв'язку з тим, що: а) цей факт має юридичне значення та встановлюється лише для захисту, виникнення, зміни або припинення особистих немайнових або майнових прав самого заявника, тоді як факт відумерлості спадщини юридичного значення не має, а орган місцевого самоврядування не є заявником у справі; б) у заявника та органу місцевого самоврядування різні цілі: мета заявника – встановити факт існування сімейних відносин із спадкодавцем для реалізації своїх спадкових прав, тоді як мета органу місцевого самоврядування – встановити факт відумерлості спадщини для набуття на неї права власності; в) встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу для реалізації заявником свого права на спадкування є попереднім етапом, тобто передує у часі встановленню факту відумерлості спадщини як наступному етапу, що також виключає наявність між заявником та органом місцевого самоврядування спору про право.

Висновки. Проведене дослідження показало, що законодавче регулювання в Україні інституту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без перебування у шлюбі потребує подальшого вдосконалення. Право на спадкування особою, яка обрала вказану форму організації сімейного життя, на відміну від шлюбної форми, може бути реалізоване нею у разі доведення цього факту у судовому порядку. Основними підставами для визнання судом факту спільного проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без шлюбу є: відсутність зареєстрованого шлюбу з іншою особою, тривале спільне проживання – не менше п'яти років до часу відкриття спадщини, пов'язаність спільним побутом, спільний бюджет, ведення спільного господарства, придбання майна для потреб сім'ї. Також встановлено, що на сьогодні законом і практикою Верховного Суду виключається участь органу місцевого самоврядування як зацікавленої особи за розгляду справ цієї категорії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельниченко Ю.О. Матеріальні та процесуальні аспекти фактичних шлюбних правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Одеса, 2020. 257 с. URL: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/16031/5/dissMelnichenko.pdf> (дата звернення: 17 серпня 2021 р.)
2. Сафончик О.І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика : дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.03. Одеса, 2018. 451 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/> (дата звернення: 17 серпня 2021 р.)
3. Труба В.І. Поняття та загальна класифікація сімейних відносин : дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.03. Одеса, 2020. 470 с. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/16030/5/diss-Truba.pdf> (дата звернення: 17 серпня 2021 р.)
4. Грічук О.І. Проблеми фактично шлюбних відносин в Україні, сучасна рецепція римського конкубіату в новому сімейному законодавстві. *Актуальні проблеми держави і права*: Зб. наук. пр. Одеса : Юрид. літ., 2004. Вип. 23. С. 206–209.
5. Кириченко Т.С. Поняття «конкубіат»: проблемні питання, підстави виникнення. *Право і Безпека*. 2010. № 3. С. 221–224.
6. Лепех С.М. Проблеми правового регулювання відносин конкубіату за СК України 2002 р. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Львів : ЛьвДУВС, 2010. Вип. 3. С. 147–153.
7. Сафончик О., Шамота О. Особисті немайнові права чоловіка і жінки, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах. *Юридичний Вісник*. 2021. № 2. С. 54–61.
8. Старчук О.В. До питання посвідчення нотаріусом конкубіатного договору. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 77–81.
9. Теличко О.А., Іванюк Н.В. Правове регулювання конкубіату за сімейним законодавством України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Випуск 6 (15). С. 75–79.
10. Явор О.А. Факти-стани в сімейному праві України як елемент фактичного складу. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 20. С. 24–37.
11. Фомічова Н.В. Спадкування між чоловіком та жінкою, які проживають однією сім'єю та не перебувають у шлюбі. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 459–461.